

Nagy Péter

***Munkaerőpiac, foglalkoztatás, munkaadói és munkavállalói
stratégiák Ózdon a XX. század közepén¹***

Tanulmányomban az ózdi munkaerőpiac változásait kíséreltem meg áttekinteni a XX. század húszas éveitől az 1960-as évek elejéig, melyben alkalmat kívánok teremteni a két háború közötti és a szocialista korszakbeli helyi munkaerőpiac működésének, sajátosságainak vizsgálatára. Az államosítás időszaka Ózdon gazdasági értelemben is töréspontot jelent: az 1881 óta működő Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. (röviden Rima, RMST) megszűnt, ózdi egysége Ózdi Kohászati Üzemek (röviden ÓKÜ) néven működött tovább. Dolgozatomban terjedelmi okok miatt csak a főbb jellemzők felvillantására van lehetőségem. Elemzem a helyi munkaerőpiac működését alapvetően meghatározó gyári foglalkoztatási stratégiát, megvizsgálom az ún. fekete-könyveket, amiben a gyárból elbocsátott és oda ismételen fel nem vehető munkások neve és adatai szerepeltek, áttekintem a helyhatósági intézkedéseket, amivel a helyi munkaerőpiacot és a foglalkoztatást szabályozták, különös tekintettel a piacról kiszorulóakra. Fontos kérdés, honnan rekrutálódott a munkaerő-utánpótlás az egyes időszakokban. Mi jellemezte a migrációt, s mekkora szerepe volt a gyárvezetés célzatosságának, például a toborzásoknak? Érdekes, vajon a munkaerő piaci mozgásában milyen szerepe volt a szociálpolitikának, a Rima szociális rendszere mennyiben jelentett vonzerőt a munkások számára, mennyire kötötte meg őket a két háború közötti időszak gyári gondoskodásának a gyakorlata? A másik oldalról nézve: miért tartották sokan vonzónak a kohásszá válást, miért alakultak ki a tradicionális családok és munkahelyi közösségek? A megélhetés kényszerén/lehetőségén túl milyen egyéni és közösségi mozgatóerők húzódnak meg a háttérben? Munkámban ezekre a kérdésekre keresem a választ bepillantást nyerve a Rima és az ÓKÜ időszakára is.

Közelítések

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A tanulmány eredeti megjelenési helye: Nagy Péter: Munkaerőpiac, foglalkoztatás, munkaadói és munkavállalói stratégiák Ózdon a 20. század közepén. In: Halmos Károly – Kiss Zsuzsanna – Klement Judit (szerk.): Piacok a társadalomban és a történelemben. Rendi társadalom – polgári társadalom 26. Budapest, 2014.: 262-274.

A rendszerváltás óta eltelt bő két évtized során a munkásság történetének a vizsgálata nem tartozott a népszerű kutatási témák közé, bár született néhány olyan munka,² ami az újabb módszerekre, a források teljesebb körű feldolgozására törekedve megpróbált új elemzési szempontokat bevezetni, és árnyaltabb képet adni egyes munkáscsoportok helyzetéről, életéről, tagoltságáról és életkörülményeiről.

A téma kevésbé divatos jellegének köszönhetően azonban, azonban számos alapkérdés nem került terítékre, és sok vonatkozásban továbbra is azok az álláspontok uralják a tudományosságot és a közbeszédet egyaránt, amelyek az 1989 előtti szakirodalomban fogalmazódtak meg. A szociológiai irodalom egy része mentes volt az ideológiai megkötésektől, a történeti irodalom már kevésbé. Mindez számos tovább és újragondolásra érdemes kérdést és problémát vet fel.³ Az első rögtön a munkásság fogalmának a meghatározása és létszámának megállapítása. A második a munkásság, mint társadalmi csoport körülhatárolása, nevezetesen az, hogy a marxi vagy a weberi osztálykategóriák kritériumai mennyiben alkalmazhatók a 20. századi magyar munkásságra? Ugyancsak érdemes megvizsgálni azt, hogy az általánosan elfogadottnak tekinthető, a 20. század különböző időszakaira vonatkozó, többnyire általános érvényességgel megfogalmazott rétegződésmodellekben, társadalmi struktúra-értelmezésekben alkalmazott besorolások, a munkásság tagolódása mennyiben feleltethető meg a történeti tényeknek. Mennyire árnyaltak a munkásságnak, mint társadalmi rétegnek a belső tagolódásával, tagoltságával kapcsolatos megközelítések?⁴ S nyilván érdemes lenne átgondolni és újraértelmezni a munkásság érdekérvényesítési törekvéseinek, szerveződéseinek történetét, immár az ideológiai és politikai indíttatású, a munkásmozgalmi identitást erősítő mítoszok nélkül. Az is érdekes kérdés, mennyiben és milyen értelemben jelentett a 20. századi magyar munkástársadalomban cezúrát a század közepének politikai fordulata.

A foglalkoztatottság alakulása 1920-1960 között Ózdon – A gyárvezetés munkaerő-politikája

Az első világháború és a trianoni békeszerződés jelentősen átalakította a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. (RMST) ózdi üzemének működési kereteit. Az ipari vertikum az országhatár közvetlen közelébe került, elszakadt korábbi munkaerő-utánpótlásának területeitől, valamint megroppant a nyersanyag-beszállítás is. A vállalat jól szervezett üzleti

² Lásd többek között: Horváth 2004., Tóth 2006, Belényi 2010, Paládi-Kovács 2007., R.Nagy 2010

³ Gyáni 1995, Valuch 2001: 213-234., Gyáni 2003: 7-11.

⁴ Lásd többek között: Rézler 1938., Gyáni 2006: 336-351.

hálózata a kedvezőtlen események hatására megingott, pénzügyi helyzete eddig még nem tapasztalt mértékben leromlott. A vezetés ennek hatására létszámcsökkentésekre kényszerült. 1919 nyarán az ózdi gyárban még hozzávetőleg 2000, a kohóüzemben 300, az Ózd környéki bányákban 1800 munkás dolgozott. Az elbocsátások a fizikai állomány több mint 17%-át, a mérsékeltebb megszorító intézkedések pedig 22%-át érintették. A termelés nagyarányú visszaesése miatt főként a könnyebben pótolható segéd-és betanított munkásokat nem tudták tovább foglalkoztatni. Ennek természetesen racionális okai voltak, a képzett munkásokra válság idején is nagy szükség volt, s őket nehezebben is lehetett pótolni. Nem vitatható azonban, hogy a létszámleépítések így a legkevesebbet kereső, a legkiszolgáltatottabb réteget érintették a legjobban. Összességében a dolgozók 29%-a maradt kereset nélkül, további 40%-uk pedig hosszú ideig szabadságon volt. A státuszban maradt munkások sem dolgozhattak azonban rendszeresen. Számos üzemrészben a munka sokáig szünetelt, egy-egy alkalmazott általában egy héten 2-4 napot töltött a munkahelyén.⁵

A gyári dolgozók képzettsége lakóhelyük szerint is differenciálódott. A képzett munkások főleg a gyár által épített lakótelepeken éltek, a segéd – és betanított munkások pedig az üzem környéki falvakban. A racionalizálás kapcsán a képzettség függvényében inkább az utóbbiakat „számolták le”, azaz bocsátották el. A munkásgyarmatokon⁶ a legrosszabb időszakban is csak 279, zömében fiatal férfi volt állástalan. Az üzemi munkástársadalom legnagyobb rétegét azonban ekkor már a községek lakói alkották. Ha elbocsátották őket, átmenetileg kicsiny földjeik megműveléséből többé-kevésbé meg tudtak élni. Lehoczky Alfréd ennek kapcsán azt hangsúlyozza, hogy a lakótelepeken élők kiegészítő kereset hiányában könnyebben hajlottak arra, hogy fellázadjanak munkaadójuk ellen, s ezért érintette kevésbé őket a leépítés.⁷ Lehet, hogy ez az elképzelés szerepet játszott, az elbocsátások lakóhely szerinti megoszlása mégis inkább a képzettség alakulásának függvénye volt. Érdeklükben állt, hogy a magasan kvalifikált munkaerőt megtartsák, s nekik inkább a bérüket csökkentették.

Az ózdi gyárból leszámoltak egy részét megkísérelték a bányákba áthelyezni, ami kevés sikerrel járt. Az említett lépések azonban nem váltottak ki sztrájkokat az ózdi üzemben, melynek oka a kétlaki dolgozóknál a kiegészítő mezőgazdasági tevékenység, a vállalat által

⁵ MNL OL Z 383. 1. csomó 8. tétel

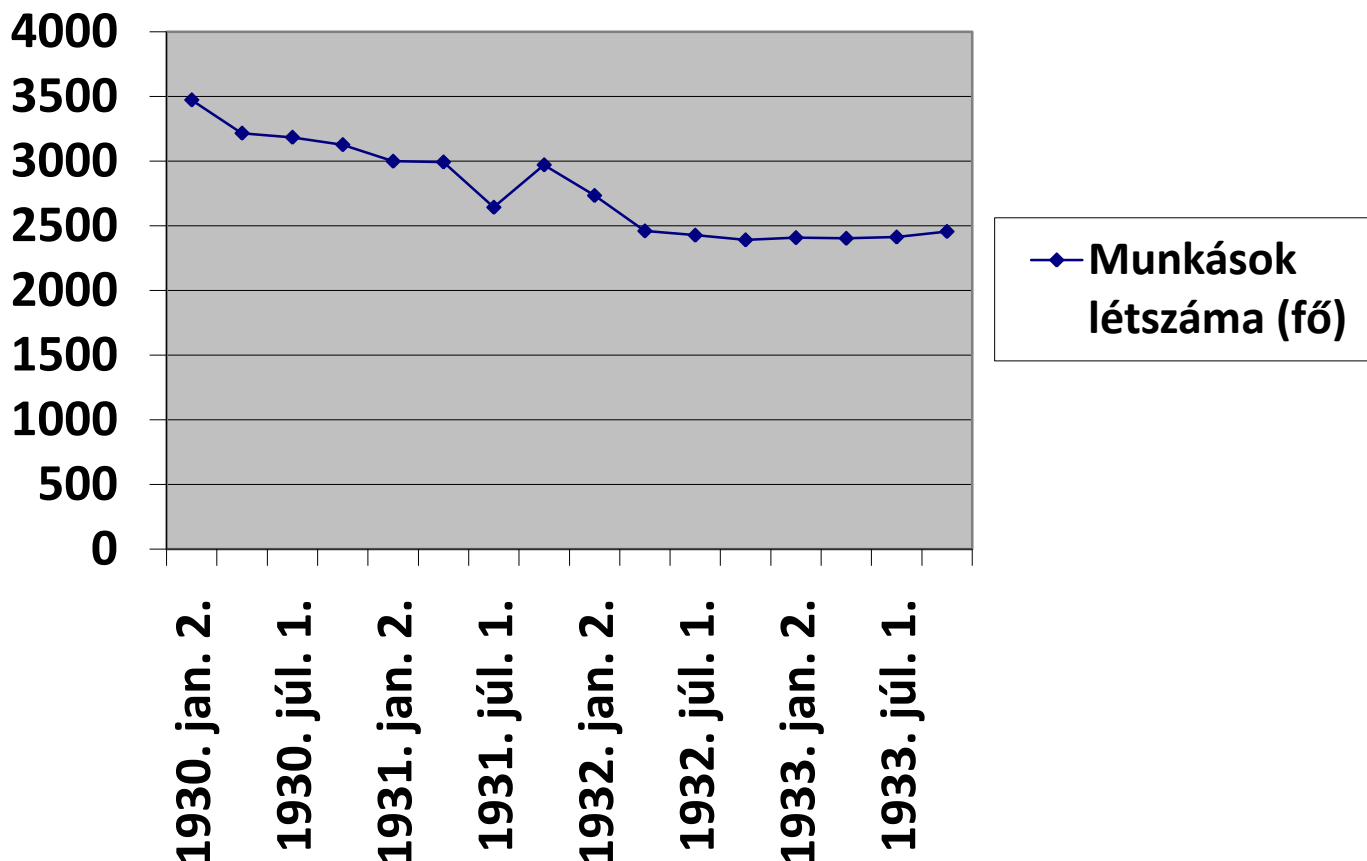
⁶ Munkásgyarmatnak a korban a vállalat által felépített gyári lakótelepeket nevezték, ahova főleg a betelepített szakmunkásokat, tisztviselőket helyezték el.

⁷ Lehoczky 115-116.

fenntartott magas színvonalú jóléti ellátórendszer, valamint az érdekvédelmi szervek helyben tapasztalható gyengesége volt.

Az országos pozitív változások, a korábbi költségcsökkentő lépések, valamint a nyersanyag-behozatal megoldásának hatására az ózdi gyár helyzete az 1920-as évek közepére konszolidálódott. Az évtized végén az RMST üzemei összesen 12 000 dolgozót foglalkoztattak, ami 1929-ben a vas-és fémiparban dolgozók összlétszámának 17,1%-át képezte.⁸ A lassú fejlődési folyamatot az évtized végén a világgazdasági válság akasztotta meg: 1929 és 1934 között az ózdi vasgyárban is jelentős mértékű elbocsátásokra került sor.

1. ábra: Az ózdi vasgyári munkások létszámának változásai 1930 és 1933 között (fő)

Forrás: MNL OL Z 373 2. csomó 2. tétel

1930 januárjától vannak a munkások létszámára vonatkozó negyedéves adataink, amelyek jól megmutatják a recesszió hatásait. Vizsgált időszakunkban a fizikai dolgozók összlétszáma folyamatosan csökkent, majd 1933 év elejétől stagnálni, később enyhén emelkedni kezdett.

⁸ Már 12.000 munkással dolgozik a Rimamurányi. In: Bányászati és Kohászati Lapok 1926. szeptember 18. 18. szám. 349.

1930. január 2-án még 3471 fő dolgozott a gyárban fizikai munkásként, a mélyponton, 1932. október 1-jén csak 2389, tehát az adatok alapján több, mint ezer főt bocsátottak el.

Bíró Pál beszámolója alapján az ózdi járásban – melybe a bányákat és az egyéb termelő egységeket is bele kell számítani - a dekonjunktúra kezdetén körülbelül háromezren voltak munka nélkül. A háztartások egyedüli keresői általában a férfiak voltak, így ha a családtagokat is figyelembe vesszük, 10 ezer ellátatlan fővel számolhatunk, ami az összlakosság negyedrészt jelentette.⁹

Megfigyelhető, hogy a dolgozók létszáma télen nagyobb, mint nyáron. Ez azzal magyarázható, hogy a hidegebb időszakban a vezérigazgatóság a még munkaviszonyban maradt alkalmazottakat üzemem kívül foglalkoztatta. Ekkor hatósági húsakciót szerveztek, amit közmunkákkal, azon belül is leginkább útjavításokkal kötöttek össze. A programban nemcsak a volt vasgyári munkások vettek részt, hanem más területekről elbocsátott emberek is.¹⁰

Érdekes megvizsgálni, milyen volt az elbocsátások képzettségi szint szerinti aránya 1930 januárja és 1932-1933 fordulója között. Üzemi átlag alatti mértékű elbocsátás a szakmunkásoknál (8%), valamint az előmunkásoknál (9,4%) következett be. Ezekhez a mutatókhoz viszonyítva az alacsonyabb képzettségű vagy tanuló munkások körében nagyobb negatívumok tapasztalhatók. A betanított napszámosok 40,9%-át, a tanulatlanok 52,04%-át, a fiatalok 68,27%-át, a tanoncok 50%-át küldték el állásából. A különbség négyszeres-öttszörös a felső munkássághoz képest. A rosszabbodó piaci helyzetre, ugyanúgy, mint az évtized elején, szinte reflexszerűen a legkönnyebben pótolható munkások tömeges elbocsátásával reagáltak.

A gazdasági visszaesés hatására a tisztviselők létszáma is csökkent, amely arra enged következtetni, hogy olyan gazdasági nehézségek alakultak ki Ózdon, hogy még a különösen megbecsült tisztek egy részét is el kellett engedni. A mélypont 1932-1933-ban tapintható ki, majd 1934-től lassú emelkedés látható.¹¹

A válság múltával az országos viszonyokhoz hasonlóan Ózdon is növekedett a munkások létszáma,¹² mely 1935-ig folyamatosan emelkedett, majd 1938-tól a gyarapodás üteme lassulni kezdett. 1936-ban már minimális volt az állástalanok száma, s közülük is mindenki

⁹ MNL OL Z 368. 4. csomó 1. tétel

¹⁰ Román (szerk.) 1979: 170.

¹¹ MNL OL Z 376. 14. csomó 44. tétel

¹² Népszava, 1936. augusztus 25.: 5.

kapott alkalmi munkát a nyár folyamán. A munkásbázis kiszélesedésének oka a gyár egyre nagyobb volumenű termelése, valamint a nyolc órás munkaidőre való átállás volt. A recesszió elmúltával a tisztek létszáma is lassan emelkedni kezdett, sőt 1938-ban már többen dolgoztak ebben a státuszban, mint 1930-ban. A folyamatos növekedés hatására az 1930-as évek végén már több mint 10 000 munkás dolgozott az Ózd környéki ipartelepeken. Az acélgyártás tehát családtagokkal együtt 50 000 embernek adott megélhetést a térségben.¹³

Kezdetben a korábban elküldött dolgozókat vették vissza, majd a helyi, mezőgazdaságból élő népesség vonult be egyre nagyobb arányban a gyárba dolgozni. Emellett egyre többen települtek be ismét a térségbe, főleg szegényparasztok, akiknek a mezőgazdaságból származó csekély és ingadozó jövedelem helyett a biztos gyári fizetés magasabb életszínvonalat jelentett. Az 1930-as évektől a környékbeli falvak népessége is gyors növekedésnek indult., Ennek – túl azon, hogy ezek a települések az üzemtől is csak pár kilométerre estek – az volt az oka, hogy a betelepülők itt olcsóbban tudtak lakáshoz jutni.

Az üzem munkásainak létszáma a szocializmus időszakának kezdeti éveitől az 1950-es évek közepéig fokozott mértékben növekedett. Ennek oka az volt, hogy az ózdi gyárat az iparosítás egyik stratégiai pontjának tartották, így a termelés bővítésére a korábbinál jóval nagyobb hangsúlyt helyeztek. A gyári társadalom átalakulásának dinamikáját jól mutatja, hogy az államosítás után Ózdi Kohászati Üzemek nevet viselő gyár alkalmazotti létszáma 1947 és 1954 között közel a duplájára nőtt. A Kádár-rendszer mérsékelte az iparosítás gyors, erőltetett növekedését, ami az üzemi létszámban is meglátszott. A dolgozók száma a nyolcvanas évek közepén kezdődő átszervezésekig és leépítésekig kisebb ingadozásokkal a 13-14 ezer fős szinten maradt.

A munkaerő-utánpótlás bázisa a trianoni békekötés után a Felvidékről az Alföldre helyeződött át. A bevándorlás első, kisebb hulláma az 1920-as évek második felében tapasztalható, azonban a háborús konjunktúra, majd az erőltetett iparosítás hatására az 1930-as évek közepétől egészen vizsgált korszakunk végéig a tömeges betelepülés volt a jellemző. Az új lakók zömmel Szabolcs-Szatmár és Hajdú-Bihar megye területéről érkező szegényparasztok voltak, akik az üzemben segédmunkásokként és napszámosokként helyezkedtek el. Közöttük, kifejezetten a Hajdúdorog tanyasi világából érkezők közül, sokan voltak görög katolikus vallásúak, akik 1943-ban Ózdon egyházközséget alapítottak. E térségben a gyárvezetés toborozta a leendő munkásokat, számos faluból tömegesen települtek át Ózdra. Jellemző

¹³ Román (szerk.) 1979: 368-369.

módon először a családapa jött a gyárba dolgozni, eleinte ritkán, havonta hazajárt, később követte őt a családja is, és véglegesen letelepedtek.¹⁴

Gyári foglalkoztatás-és szociálpolitika

A munkásság szocializációjában meghatározó szerepe volt a Rima korszellemet megelőző nagyon tudatos szociálpolitikájának, kulturális, oktatási és képzési gyakorlatának. A gyár a munkavállalók életének legfontosabb keretét, feltételét jelentette a születéstől (gyári kórház), az oktatáson, szakmai képzésen át (korszerű gyári iskola, tanonc és szakképzés), az alkalmazáson keresztül (teljes karrierpályát kínált és biztosított, tervezhetően és kiszámíthatóan) a rokkantságig, öregségig, halálig (társpénztár, nyugdíj, temetkezési segély), vagyis végigkísérte egész létüket.¹⁵

Az üzem aktívan részt vett a mindennapi élet feltételeinek biztosításában is: saját élelmiszerbolt-hálózatot tartott fenn, széles kulturális és művelődési lehetőségeket biztosított, lakásépítési támogatást nyújtott, korszerű és még évtizedeken annak tekinthető, gyári lakótelepeket épített, melynek fenntartási költségeit nagyrészt magára vállalta. A létbiztonság kiterjesztésével nyilvánvalóan a törzsmunkásság megkötésére törekedtek.

¹⁴Dobosy 1992: 64.

¹⁵ lásd bővebben: Nagy 2012

1. kép: Ózd előkelő utcája, előtérben a fogyasztási szövetkezet

Forrás: Ózdi Városi Muzeális Gyűjtemény, Fotóarchívum

Az ötvenes-hatvanas évek átrendeződése, társadalmi mozgásai, fokozatosan átalakították az 1945 előtt kialakult viszonyokat. Az állami tulajdonba került gyár munkáspolitikája sokkal kevésbé volt tudatos, mint a Rima időszakában. Közvetlenül a negyvenes évek végén megnyirbálták a szociális juttatásokat. A kolóniák presztízse fokozatosan mérséklődött, bár ez a folyamat inkább csak a hetvenes évektől bontakozott ki, a népesség cserélődése is ekkortól öltött nagyobb mértéket.¹⁶

Lehetőségek és életstratégiák

A két világháború közötti időszakban az ózdi gyár munkásainak a többsége többgenerációs munkáscsalád tagja volt. Ezekben a családokban a foglalkozások és szakmák igen gyakran öröklődtek, vagyis léteztek forrasztár, olvasztár, hengerész, vasutas, lakatos, villanszerelő dinasztiák. Ebben a gyár munkáspolitikája mellett az egyéni és a családi életstratégiák

¹⁶Berend (főszerk.) 1980

játszottak meghatározó szerepet. Egy kipróbált, tapasztalt munkástól – lényegében joggal és megalapozottan– elvárták, hogy a gyermekei számára szolgáljon követendő példaként, a munkavégzés során fontos értékeket örökítse át. S ennek érdekében természetesen az iskoláztatással és a szakképzés rendszerének fenntartásával a gyár is megtette a magáét. Valószínűleg az apjuk életmód-modelljét követő fiúkat megbízhatóbb, a munkahelyhez erősebben kötődő munkásnak tartották és szívesebben alkalmazták. A szokások szerint a felnövő, munkaképes korba lépő gyermekek az apjuk jogán szinte biztosan számíthattak a gyári alkalmazásra. A szakmai átörökítésére csak akkor nem került sor, ha a gyermek kiemelkedő képességű vagy teljesen alkalmatlan volt.

A gyári törzsmunkásságnak nagyobbik részét az évtizedek óta a településen élő családok tagjai alkották. Szocializációjukban a gyárnak gyermekkoruktól kezdve meghatározó szerepe volt. Életük ezer szállal kötődött a nagyüzemhez. Akinek az apja és a nagyapja is rimai munkás volt, természetesnek tartotta, hogy maga is gyári munkássá, ritkábban alkalmazottá válik. Másfelől az üzemben dolgozni önmagában is komoly presztízst jelentett, rangja volt, sokak számára létbiztonságot és egy meghatározott közösséghez való tartozást jelentett.

A gyárba bekerülni azonban korántsem volt egyszerű. Ha egyszer azonban sikerült, az illető stabil munkahelyen viszonylag korrekt fizetést kaphatott. Az 1926-ban született SZ.A. az 1940-es évek elején, ismeretség révén nyert felvételt az ózdi gyárba: „... *szólt egy ismerősöm, hogy hallod-e, a gyárba felvonnének két embert a kőműves üzembe. Te ne menj sehova se, mert akkor is úgy volt, hogy munkanélküliség volt, jöttek vidékről fölvételre, kiszóltak nincs felvétel. András bátyám meg mondta, hogy én ne menjek sehová, csak oda mennyé, ahova én mondom. Elmentem oda, az irodába. Ott volt a kőműves üzemnek az irodája. Bemegyek, rám néznek, azt mondják: mit akarsz te gyermek itt? A malteres vödröt se bírod el. Mondom a kórháznál dolgoztam, meg az iskolánál, mondom akkor, kubikoltunk, mikor az iskolának kellett ásni az alapját, gyerek akkor voltam, 14 éves, abban az időben. Akkor ott dolgoztam vagy 2 évig, utána akkor ezt, amit mondtam, hogy menjek oda az irodához, de fel is vettek akkor...*”¹⁷

1942-ben még 16 éves sem volt, hazudott koráról, hogy bekerülhessen. „*Akkor mikor hazamentem- a Gyújtón laktunk a sarki udvarban, ilyen hosszú udvar vót, 10 család lakott ott, mondtam anyunak, reggel költsön fel 5 órákor. Hát, minek fiam? Mondom: megyek a gyárba.*

¹⁷ Bihari et. al. 2012: 71.

Hát, mikor vettek fel? Addig, míg nem vettek fel, nem is szóltam semmit. Örültek, hogy a gyárba bevettek, mert akkor is oda nagy pozíció kellett.”¹⁸

A második világháborút követően, a szocializmus kezdeti időszakában az ózdi gyár társadalmát sajátos kettősség jellemezte. Végbement egy folyamat, melynek során a többgenerációs munkáscsaládok tagjai, az innen származók arányukat, számukat és befolyásukat tekintve is fokozatosan háttérbe szorultak. A gyár munkásainak egyre nagyobb részét alkották az újonnan érkező bevándorlók, az alföldi szegényparasztból lett munkások. A két csoport között értékrendben, gondolkodásmódban, viselkedéskultúrában, éleltszemléletben, részben az életmódban és az életvitelben is jelentős különbségek voltak.

A többgenerációs munkásdinasztiák tagjaival szemben az újonnan érkezők a kohászatban nem életük egyik központi elemét, hanem csak egy munkahelyet láttak. Többnyire képzetlenek voltak, főként segédmunkásokká, ritkábban, és némi idő elteltével betanított munkásokká lettek. Nagyobb részük az 1945 és 1956 közötti időszakban érkezett, s a Rima által kialakított munkakultúrának és munkáséletnek rendszerint már csak a maradékával találkozott. Sokan közülük kulturális tökehiányukat politikai szerepléssel próbálták meg pótolni, így szerevén számukra kedvezőbb pozíciót. A tradicionális munkáscsaládok tagjai visszaemlékezéseikben és a velük készített életút-interjúkban az újonnan érkezőket jött-mentként, a gyárhoz és a városhoz nem kötődőként jelenítették meg.

A szocializmus időszakában, a teljes foglalkoztatottság idején már könnyebb volt bekerülni a kohászathoz, Nem volt mindegy azonban, melyik gyáregységbe, milyen munkakörbe került a dolgozó. D. I. az 1950-es években került be az üzembe. Napi 12 órás műszakban dolgozott, eleinte vízszerelőként, aztán a jobb megélhetés miatt a termelőüzemben hegesztőként, 38 év munka után innen ment nyugdíjba. *„Nekünk az fáj, ebben a korban, hogy volt olyan műszak, akik reggel 6-tól este 6-ig dolgoztak. Agyon dolgoztattak. Másnap reggel vissza kellett menni, és nem nagyon fizettek meg. Mi nekünk ezt meg kellett érteni. Akkor azt hangsúlyozták, hogy a gyerekeinknek jobb legyen. Mi felépítjük Magyarországot, nagyon sok iskolát, kórházat.*”¹⁹

N. B. emlékei szerint is nagyon nehéz volt bekerülni, főleg a lakatos-, illetve a gépműhelybe. A szakmunkásképzőben jó eredménnyel végzett, szakmáját itt szerezte meg, és géplakatos lett. Az inasokkal lekezelően bántak, és voltak olyanok is, akikkel kivételeztek, ez konfliktusokat is okozott a számára. Tanoncéveinek gyakorlatát a gépműhely felső emeletén

¹⁸ Bihari et. al. 2012: 71.

¹⁹ Bihari et. al. 2012: 71-72.

töltötte, géplakatosként először a karbantartásnál dolgozott, majd a Salakfeldolgozó Üzembe került.

U.I. 1943-ban született, aki nagyon fiatalon került be az gyárba: „Az ózdi kohászati üzemekbe 59-ben kerültem be, 16 éves koromba, aztán 18 éves koromig 4 műszakba, helyesebben 4 órába dolgoztam, míg 18 évet be nem töltöttem. Addig nem lehetett 8 órát dolgozni, tudja? Hanem 4 órát dolgoztam, (...) állandóan nappalra jártam, míg el nem értem a 18 éves kort. Mikor elértem a 18 éves kort, akkor automatikusan 3 műszakra, ami azt jelenti, hogy nappalra, délutánra, éjszakára jártam. Sose felejttem el annak idején, annak idején ajtóhúzóként vettek fel a kohászati üzemekbe, ahol édesapám elő-hengerész volt, ami azt jelenti, hogy 5 forint, harmincöt fillér volt az órabérem, (...) annyival vettek föl mindenkit, úgyhogy nem is 5,40, vagy 5,30, hanem 5,35 volt az órabérem. És ott is, mint gondolom más munkahelyeken, megvolt, megvan az a bizonyos számléltra. A haladási lehetőség, ahogy haladnak fölfelé az emberek, ahogy öregednek ki, elnyugdíjazzák őket, megbetegszenek, úgy következő turnusba lép följobb az ember.”²⁰

Gyári munka és fegyelmezés

A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. (Rima, RMST) vezetése ún. fekete könyvekben vezette az elbocsátott és többé fel nem veendő alkalmazottainak névsorát, valamint természetesen leszámolásuk okait is. Ennek elemzése során számos dolgot megtudhatunk a vállalat személyzeti politikájáról, a munkavállalókkal szembeni elvárásairól. Az egyik csoportba azok tartoznak, akik megszegték a cég Munkás Rendszabályainak előírásait, nem teljesítették kötelezettségeiket.²¹ Gyakori elbocsátási ok volt a hanyagság, a lustaság, a kártyázás, a kimaradás büntetése, a vállalt munka nem teljesítése, valamint a lopás, illetve a szándékos, erőszakos kártétel. Ezen túlmenően felmondás nélkül távozásra bírták azokat, akiket köztörvényes bűncselekménnyel gyanúsítottak vagy ítélték el.

Az esetek alapján a Rima nem csak a munkahelyi mulasztások miatt számolhatta le dolgozóit, hanem otthoni életüket is élénken figyelte. Alkalmazottaitól megkövetelte, hogy a feljebbvalóik iránti tiszteletet az üzem területén kívül is adják meg, tilosak voltak a munkáslakásokban az éjjeli, lármás mulatságok, valamint könnyen az utcára kerülhettek a részegeskedés miatt is. A munkaadó alkalmatlanság, betegség, vagy annak színlelése miatt is leépíthette embereit. Igyekezett kizárni az ún. „vándormadarakat”, azokat, akik könnyen

²⁰Bihari et. al. 2012: 70-72.

²¹A rimamurány-salgótarjáni vasmű részvény-társaság vasgyárai és bányáinak munkás-rendszabályai. Budapest, 1905.

átszegődtek egy rivális vállalathoz, ha nem tetszett nekik a Rima által nyújtott életszínvonal. A könyv alapján azokat sem vehette fel többé a cég, akik a jobb megélhetés reményében Amerikába költöztek.

Számos esetben találunk olyan bejegyzéseket, amelyek azt mutatják, a munkások bizonyos helyzetekben ellenszegültek kenyéradó gazdáiknak. A figyelemre legméltóbbak ezek közül a sztrájk miatt elbocsátott személyek, azonban ezen kívül is nagyon széles a bejegyzések palettája: kevesellt kereset, izgatás, bujtogatás, munkamegtagadás, vagy esetleg bizonyos munkaalkalmak negligálása. Szigorúan büntették a baloldali nézetek terjesztését, a szakszervezetek és a szociáldemokrata párt melletti szervezkedést. Nem tűrte a vállalat azt sem, hogy ha valaki kirótt büntetését nem fogadta el, és az igazságszolgáltatási szerveknél tett panaszt. A fentebb részletezett esetekben kíméletlenül járt el a vállalat. Ezt korlátlanul meg is tehette, mivel elbocsátott dolgozói helyére a nagy munkaerő-kínálat miatt általában könnyen tudott új munkást felvenni.²²

Az államosítás után a szocializmus idejében, a teljes foglalkoztatottság körülményei között a fegyelmezés más jelleget öltött. A kialakuló új városban a vezetés a szocialista normákkal össze nem egyeztethető magatartásformák (például a koldulás) mielőbbi korlátozását, felszámolását fontosnak tartotta. 1952 novemberében a szociálpolitikával foglalkozó tanácsülésen tárgyaltak a témáról, melyen kijelentették, hogy „Ózd városban koldus nincs. Ez elsősorban munkaerő-gazdálkodási probléma, mert megállapítást nyert, hogy a koldusok jó része munkaerős és munkakerülő. A város területén több ízben átvizsgáltak és jó néhány ilyen munkakerülőt munkába állítottunk. (...) Piaci napok alkalmával más községbeli koldusok még vannak Ózd város területén, ezek felszámolása folyamatban van.”²³

Összegzés

Ózd térségének munkaerő-piaca abból a szempontból tekinthető sajátosnak, hogy szinte teljes mértékben a vasgyár, valamint az azt ellátó bányák és kisebb termelőegységek köré szerveződött. A 20. század közepén a közigazgatás, a kultúra, a kereskedelem révén közvetlenül, vagy közvetve majdnem minden háztartás életszínvonala a gyár működésétől függött. A bekövetkezett gazdasági és politikai változások jelentősen éreztették hatásukat Ózdon. Ezekre a vállalatvezetés a munkavállalók számának növelésével, illetve csökkentésével válaszolt. A munkás-utánpótlás bázisa ebben az időszakban már távol esett Ózd környékétől. Az Alföldre tevődött át, ahonnan a gyár könnyűszerrel tudta pótolni a szükséges képzetlen munkaerőt. Képzett munkásait a Rima időszakában lakáspolitikájával,

²² MNL OL Z 376 3. kötet 3. tétel

²³ MNL BAZ ML XXIII-526/a 1. Ózd Város Tanácsának iratai, az 1952. november 24. ülés jegyzőkönyve.

szociális ellátórendszerével próbálta megtartani. Őket az elbocsátások is kevésbé érintették. A recessziók idején racionális okokból a segéd – és betanított munkásokat küldték el, akiket a válság elmúltával ismét visszavehettek. Az államosítások előtt könyvet vezettek az elbocsátott, de többé vissza nem vehető dolgozókról. Ezeket többnyire a munkahelyi szabályok be nem tartása, a rendezetlen otthoni családi élet, valamint a baloldali mozgalmak szervezése miatt küldték el. A szocializmus kezdeti időszakában a háborús konjunktúra miatt már amúgy is felduzzadt munkáslétszám növekedése az erőltetett iparosításnak köszönhetően felgyorsult. Az Alföldről rengeteg szegényparaszt tódult be a gyárba, akik a rimai munkáslétnek már csupán maradványaival találkozhattak. A korábban megbecsült munkásdinasztiák szerepe folyamatosan csökkent, helyüket a munkáskáderek vették át. Megnyirbálták a szociális juttatásokat is, a követendő társadalmi normarendszer is megváltozott. A 20. század közepén tehát az egypólusú munkaerőpiac - bár kisebb visszaesésekkel - jelentősen bővült, munkahelyi és társadalmi környezete a politikai változások következtében számottevően átalakult.

Források:

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. Igazgatóságának iratai, 1891-1946.

Z 368. 4. csomó 1. tétel

Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. Statisztikai és tanulmányi osztályának iratai, 1852 – 1948.

Z 373 2. csomó 2. tétel

Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. Személyzeti és munkaügyi osztályának iratai, 1869-1950.

Z 376 3. kötet 3. tétel

Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. Ózdi Vas – és Acélgyárának iratai, 1844-1949.

Z 383. 1. csomó 8. tétel

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár XXIII-526/a 1. Ózd Város Tanácsának iratai, az 1952. november 24. ülés jegyzőkönyve.

Felhasznált irodalom:

1. A rimamurány-salgótarjáni vasmű részvény-társaság vasgyárai és bányáinak munkás-rendszabályai. 1905. Budapest.
2. Belényi Gyula 2010: *Az állam szorításában. Az ipari munkásság társadalmi átalakulása Magyarországon 1945-1965.* Szeged.
3. Bihari Klára és mások 2012: A munkáslét és emlékezete Ózdon. In: *Metszetek.* (1.) 1.: 67-84.
4. Berend T. Iván (főszerk.) 1980: *Az Ózdi Kohászati Üzemek története.* Budapest.
5. Dobosy László 1992: *Az ózdi vasgyár hatása a településre és a lakosságra. A gyártelep lakossága. Kézirat.* Ózd. Őrzési hely: Herman Ottó Múzeum 93.001.18.
6. Gyáni Gábor 2006: A városi munkásság. In. Gyáni Gábor- Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Budapest. 336-351.
7. Gyáni Gábor 1995: A városi munkásság szerkezete Magyarországon 1910-1941 között. In: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben.* Budapest. 553-558.
8. Gyáni Gábor 2003: Előszó. In: Horváth Sándor– Pethő László– Tóth Eszter Zsófia (szerk.): *Munkástörténet-munkásantropológia.* Budapest. 7-11.
9. Horváth Sándor 2004: *A kapu és a határ – a mindennapi Sztálinváros.* Budapest.
10. Lehoczky Alfréd 1965: *Gazdasági és politikai viszonyok Ózdon a fehérterror és az ellenforradalmi rendszer első éveiben (1919-1922).* In: Párttörténeti Közlemények, 1965. 104-130.
11. Nagy Péter 2012: „Ahol a vállalatvezetés volt az úr”. A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. szociális és jóléti intézményrendszere Ózdon. In: Koltai Gábor – Valuch Tibor (szerk.): *Munkáslét a 20. századi Magyarországon (Korall 49.* Budapest. 17-36.)
12. Paládi-Kovács Attila 2007: *Ipari táj – gyárak, bányák, műhelyek népe a 19-20. században.* Budapest.
13. R. Nagy József 2010: *Boldog téglafalak között. Munkáskolóniák kulturális antropológiai vizsgálata Északkelet-Magyarországon.* Miskolc.
14. Rézler Gyula 1938: *A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867-1914.* Budapest.
15. Román János (szerk.) 1979: *Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez. III. 1930-1938.* Miskolc.
16. Tóth Eszter Zsófia 2006: „Puszi Kádár Jánosnak”. *Munkásnők élete a Kádár-korszakban mikrotörténeti megközelítésben.* Budapest.

17. Valuch Tibor 2001: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.*
Budapest.